

PHRONESİS VE DÜŞÜNÜMSEL YARGI ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA

Hakan ÇÖREKÇİOĞLU*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı pratik yargı bağlamında Aristoteles'in phronesis anlayışı ile Kant'ın düşünümsel yargı anlayışını karşılaştırmaktır. Her iki filozof pratik yargıyı kolektif ve kamusal bir düşünme etkinliği olarak kavramsallaştırmaları bakımından uzlaşırlar. Ancak onlar arasında en büyük ayırım pratik yargının bağlamsallık ve evrensellelikle ilişkisinde ortaya çıkar. Aristoteles pratik yargıyı tarihsel ve kültürel bağlamla ilişkilendirirken, Kant bağlamsal olandan evrenseli türetmeye çalışır. Bu açıdan Kantçı çözüm, günümüzün politik yargı sorununa daha elverişli bir alternatifi temsil eder.

Anahtar Kelimeler: politik yargı, ortak duyu, gelenek, evrensel, düşünüm, düşünüp taşınma.

(A Comparison of Phronesis and Reflective Judgement)

ABSTRACT

The aim of this article is to compare the notion of Aristotle's phronesis with the notion of Kant's reflective judgement in the context of practical judgement. Even though the both philosophers agree on the conceptualization of practical judgement as a collective and public deliberation, they differ in their approach to the relation of practical judgement to the contextual and the universal. Aristotle relates the practical judgement to historical and cultural context, but Kant seeks to derive the universal from the contextual. In this respect Kantian solution represents a more suitable alternative for the problem of political judgement today.

Keywords: political judgement, sensus communis, custom, universal, reflection, deliberation.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü öğretim üyesi. hakan.corekcioglu@deu.edu.tr

Phronesis ve Düşünsel Yargı Üzerine Bir Karşılaştırma

Kültürel ayrışmaların keskinleşmeye yüz tuttuğu, farklı özgürlük ve hak taleplerinin gündeme geldiği, üstelik bireyselleşme ve manipülasyon süreçleri altında yargı yetisinin körelmeye ve nihayet politikanın işlevini kaybetmeye başladığı çağımızda pratik yargı en temel sorunlarımızdan biri haline gelmiş ve çağdaş politika felsefesi tartışmalarını belirlemiştir. Bu tartışmaların amacı yargı yetisini canlandıracak koşulları tespit edip günümüzün etik ve politik çatışmalarına çözüm üretmek ve ortak yaşamın imkanını tesis edecek bir pratik yargı anlayışına ulaşmaktır. Bu doğrultuda iki temel kavram yeniden canlandırılmıştır: Aristoteles'in *phronesis*¹'i ve Kant'ın düşünsel yargı (reflektierende Urteil)'sı.

Gerek Aristoteles'in *phronesis* anlayışı gerekse Kant'ın düşünsel yargı formülasyonu olsun her ikisi de, kendi tarzında olmak üzere, insanın pratik yargılama yeteneğine gönderme yapar. Şimdi genel olarak yargı yetisini bir tikeli bir tümele bağlama; tikel bir durumu bir tümele ilişkilendirme yeteneğimiz olarak tanımlayabiliriz. Elimizde bir tümel olduğunda yargı yetisi tikel otomatik olarak söz konusu tümele bağlayabilir. Ancak elimizde bir tümel olmadığında yargı yetisinin işlevi tikel kendisiyle ilişkilendireceğimiz bir tümele ulaşmak, başka deyişle tikelden bir tümel üretmektir. Bu durum daha çok pratik alandaki tikel görünümle söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Ama bu noktada esas mesele tikel kendisine bağlayacağımız tümeli bulmak değildir; tümeli bulmaya çalışan yargı yetisinin bağlamsallık veya evrenselleşme ilişkisiyle ilişkisidir: Tikel bir pratik sorunu kendisi altına yerleştirip karara bağlayabileceğimiz tümel, acaba belli bir bağlamdan mı (tarihsel, kültürel, dinsel, cinsel); yoksa evrensel bir ilkedan mi (örneğin insanlık idesi) türetilmelidir? İyi bir politik yargının kaynağı bağlamsallık mı yoksa evrenselleşme ilkesi midir? Bağlamsallık ve evrenselleşme birbirini tamamen dışta bırakır mı, yoksa onlar arasında bir uzlaşma mümkün mü? Aristotelesçi *phronesis* ve Kantçı düşünsel yargı işte bu gibi sorulara cevap bulma arayışında, çağdaş politika tartışmalarının merkezine yerleşir. Bu bakımdan söz konusu kavramları karşılaştırmak çağdaş yargı sorununu ve tartışmasını anlamak açısından önemli bir işleve sahiptir. Ancak buradaki amacımız çağdaş

¹ Anlamı ve çevirisi bakımından Aristoteles'in en tartışmalı kavramlarından biridir. Kelime, Aristoteles'in kullanımında pratik akıl yürütme tarzına işaret eder. *Nikomakhos'a Etik*'te *phronesis* akılsal erdemler arasına yerleştirilmekle birlikte diğer erdemlerle ilişkilendirilen kuşatıcı bir erdem olarak incelenir. Kelimenin İngilizce standart çevirisi *practical wisdom* (pratik bilgelik)'tir; ancak bazı kaynaklarda Latince kökenli *prudence* (basiret, sağgörü, öngörü) kavramıyla karşılanmaktadır. Türkçe'ye *aklıbaşındalık* olarak da çevrilen kelime, her durumda pratik akıl yürütmeden basirete kadar uzanan ve aynı zamanda *sağduyuyu* da kapsayan, ama hiçbirine kolayca indirgenemeyen kendine özgü tarihsel, kültürel ve felsefi kökleriyle geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Bu anlamların tümüne işaret edebilmek için kelimeyi daha çok orijinal haliyle kullanmayı tercih ettik.

tartışmaların dökümünü yapmak değildir; daha ziyade Aristoteles ve Kant'ın pratik yargı anlayışlarını *bağlamsallık versus evrensellik* sorunu üzerinden ele almaktır.

Aristoteles ve Kant genel olarak yargı meselesini tikeller hakkında karar verme meselesi olarak görmeleri bakımından uzlaşırlar. Pratik yargı söz konusu olduğunda bu uzlaşma, Aristoteles'in daha çok etik yargı bağlamında ele aldığı *phronesis* ile Kant'ın daha çok estetik yargı bağlamında formüle ettiği düşünümsel yargılama arasında ortaya çıkar. Ancak bu ikisinden politik bir yargı teorisi türetmeye çalışan çağdaş tartışmalarda, Aristotelesçi *phronesis* ile Kantçı estetik yargı (dolayısıyla politik yargının estetikleştirilmesi) arasında keskin bir dikotomi çizme eğilimi vardır. Bu dikotomik yaklaşımın kökeninde Gadamer'in görüşleri yatar. Gadamer, Kantçı estetik yargının, tıpkı Kantçı teorik ve pratik yargılar gibi, tamamen bilişsel, formel ve akılsal bir yargılama tarzına dayandığını düşünürken, Aristotelesçi *phronesis*in bağlamsal, somut ve pratik bir yargılama tarzı olduğunu iddia eder.² Bilindiği gibi Gadamer'in anlayışında, yargı esas olarak hermeneutik bir teşebbüstür ve iyi yargı tarihsel, kültürel ve dilsel geleneğin bağrından türeyen yargıdır. Bu nedenle Gadamer, Aristotelesçi *phronesis*'te tikeli, içinde yaşadığımız topluluğun gereklerine uygun olarak yorumlayabileceğimiz bir çerçeve keşfeder. Gadamer'in Kant ile Aristoteles arasında kurduğu bu dikotomiye, uzlaştırmacı bir çizgide yer alan Beiner ve Benhabib gibi teorisyenler şüpheyle yaklaşır. Her iki teorisyen için de bu tarz dikotomik yaklaşımlar günümüzün yargı sorununa çözüm üretmez. Bu temel görüşten hareketle hem Beiner hem de Benhabib, çağdaş toplumların bu dikotomiye aşan, her iki düşünme tarzını uzlaştıran bir yargı teorisine ihtiyacı olduğunu vurgularlar. Söz konusu uzlaştırma, Beiner'de içeriksel (maddi) olan ile formel olanı, yani sırasıyla, tarihsel, kültürel, dilsel, cinsel ve dinsel ihtiyaçlar (ve erekler) ile evrensel hakların taşıyıcısı olan özneyi birleştirme iddiasında,³ Benhabib'de ise evrensel olanın zorunlu olarak tarihsellikten uzak olmadığı görüşünde⁴ temellendirilir. Aslında ilginç olan şudur ki, bu tarz keskin bir dikotomik yaklaşım ne Aristoteles'in ne de Kant'ın amaçladığı bir şeydir. Zira Aristoteles'in *phronesis* anlayışı akılsal ve bilişsel standartları tamamen dışarıda bırakmadığı gibi Kant'ın yargı teorisi de *phronesis*'e eşlik eden bağlamsallığı tümünden devre dışı bırakmaz.

² Bkz. Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, çev. J. Weinsheiner and D. G. Marshall, Continuum, London, 2004, s. 19-20, 28-30.

³ Ronald Beiner, *Political Judgment*, Routledge, London, 2010, s. 102-103. Bu proje, yargı üzerine bir derlemenin giriş yazısında, "özneliği (...) öznelarasılığa aktarma" olarak daha Kantçı perspektiften açıklanır: Bkz. Ronald Beiner & Jennifer Nedelsky, "Introduction", *Judgement, Imagination and Politics*, Rawman & Littlefield, Oxford, 2001, s. vii.

⁴ Şeyla Benhabib, *Modernizm, Evrensellik ve Birey*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 49.

Aşağıda Kantçı bir yaklaşımın çağdaş bir politik yargı teorisi açısından; öznel olan ile nesnel olanı, bakış açısına dayalı olan ile ortak olanı kısacası bağlamsal olan ile evrensel olanı bağdaştırmak açısından Aristotelesçi yaklaşımı içermekle kalmayıp, ondan daha elverişli bir pozisyonda olduğunu göstermeye çalışacağız. Başka bir deyişle, politik düşünce geleneğinde Aristoteles ile birlikte belli bir eğilimin temsilcisi olarak Kant'ta ortaya çıktığını düşündüğümüz dönüşümü serimlemeye çalışacağız. Aristoteles'in *phronesis* kavramından başlayalım.

Aristoteles ve *Phronesis*

Aristoteles'in kavramsallaştırmasında yargılama yetisi veya yeteneği olarak *phronesis*, tözsel olarak *bilişsel* değildir, ama belli bir etik bilişi gerektirir. *Phronesis* bütün diğer erdemleri kuşatan bir erdemdir. Kuşatıcı yönüyle o, pratik sorunların karara bağlanmasında hangi erdeme veya erdemlere başvurmak gerektiğini bilmektir. Buna göre *phronesis* iyi bir insani yaşamın nasıl olması gerektiği konusunda sağlam bir anlayışa, bir etik kavrayışa sahip olmak demektir. Bir *phronimos* (*phronesis* sahibi olan kişi), pratik sorunlarla ilgili en iyi yargıları oluşturan; hakkında kolayca hüküm verilemeyen ve mevcut ahlaki kurallar altına kolayca yerleştirilemeyen tikel-pratik görüngüleri, etik bir hakikate bağlamaya çalışan erdem sahibi kişidir. Bu bakımdan *phronesis* olumsal olan insani işler alanında hem dogmatizme batmadan hem de görecilik ve nihilizme sürüklenmeden, düşünme ve yargılama yeterliliğine sahip olmak demektir. Böyle bir yargılama nasıl mümkündür?

Aristoteles'in *phronesis* kavramsallaştırmasının başlangıç noktası pratik bilgelik olarak *phronesis* ile teorik ve bilimsel bilgelik olan *sophia* arasında ayırım yapmaktır.⁵ Bu ayırım dahilinde teorik bilgelik tamamen belirlenmiş varlık alanının bilgisine sahip olma haline ve teorik yargılarda bulunma yeteneğine, *phronesis* ise olumsallık ve özgürlük alanına uygun yargılama yeterliliğine işaret eder. Aristoteles'in kelimeleriyle ifade edersek:

“Pratik bilgelik [*phronesis*] bilimsel bilgi değildir (...) tam da yapılan şeyin başka türlü yapılabilmesi mümkün olduğu için (...) O halde geriye kalan şey, onun insan için iyi ve kötü şeylerle ilgili olmak üzere akli içeren doğru ve pratik bir durum (hal) olduğudur.”⁶

⁵ Aristotle, *Nicomachean Ethics*, ed. ve çev. Roger Crisp, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, [1140-a ; 1141-a]. Bu esere yapılan göndermelerin paragraf numaraları kaynakçada künyesi verilen Türkçe çevirisinden de takip edilebilir.

⁶ A.g.e, [1140-b].

Bu pasajın ima ettiği gibi, Aristoteles'in ayırımında *sophia*, gidimli akıl yürütmeye, akılsal ve çıkarımsal bir temellendirmeye dayanırken, *phronesis* bu türden herhangi bir sistematik açıklamaya direnir. Bu nedenle *phronesis* yalnızca pratik dünyada ortaya çıkan bir yargılama tarzıdır. Bu dünya, zorunluluk alanının dışında kalan tikellerin alanıdır ve bu tikeller, havaya atılan her taşın yere düşmesi gibi kesinlik taşımadığı için, *phronesis*, teorik akıl yürütme gibi sonuçları tam olarak bilinebilecek bir yargılama tarzı değildir. O, olumsal karaktere sahip tikelleri konu edinir ve bir *phronimos*'un verdiği yargıların sonuçları, tıpkı nesnesi gibi olumsaldır. Ancak bu durum, Steinberger'in iddia ettiği gibi, *phronesis*'in temelsiz, akıl dışı veya bilişsel olmayan bir yargılama tarzı olduğu anlamına gelmez.⁷ Nitekim yukarıdaki pasajda ifade edildiği gibi, Aristoteles'e göre, *phronesis* aynı zamanda insan için iyi olanı amaçlayan eylemlerle, yani etikle ilgili olmak üzere, akılsal bir hakikate ulaşma meselesidir; bu doğrultuda sergilenen bilişsel bir etkinliktir. Buna göre *phronesis* "insani işlerle, yani üzerinde düşünülüp taşınacak şeylerle ilgili"⁸, kendine özgü bir hakikat ortaya koyan yargılama tarzıdır. Deyim yerindeyse *phronesis*'in *hakikati* ile *sophia*'nın *hakikati* arasındaki ayırım, *phronesis*'in bir seçim meselesi olmasına dayanır. Bu bakımdan *phronesis*, "olandan başka türlü olabilecek"⁹ insani işler hakkında doğru tercihler yapabilme yeterliliğidir. Ama tekrar edelim: *Phronesis* Aristoteles için hikmetinden sual olunmaz bir iradenin ürünü olmadığı gibi, keyfi bir seçim meselesi de değildir. *Phronesis* pratik akıl yürütmedir. Akıl yürütmenin bu tarzı; yaşamı, insanı ve insan ilişkilerini tanımayı, kavramayı, öğrenmeyi ve bilmeyi gerektirir. Bu bakımdan o, akılsal çıkarımdan (rasyonel akıl yürütmeden) ve olgusal bilgiden farklı olarak, düşünüp taşınma ve karar alma süreçlerine gereksinim duyar. Bu durum açıktır ki kesinlik alanından çıkmış olmakla ilgilidir. Nitekim kesinlik alanından olumsal alana geçtiğimizde, yargıyı açıklamak için elimize iki alternatif kalır. Ya kararlarımızın veya yargılarımızın keyfi olduğunu, hikmetinden sual olunmaz bir iradenin sonucu olduğunu iddia etmek zorunda kalırız. Ya da iyi bir yargıda bulunmadan önce mümkün tercihleri tartmak, onların olası iyi ve kötü sonuçlarını önceki deneyimlerimiz bağlamında düşünüp taşınmak, daha da ötesi fikir alışverişinde bulunup konuyu başkalarıyla tartışmak gerektiğini söylemek durumunda kalırız. İkinci alternatifi seçtiğimizde, seçimlerimizde ve yargılarımızda bilişsel ve akılsal bir boyutun etkili olduğunu kabul etmek kaçınılmazdır. Aristoteles, ikinci alternatifin temsilcisidir ve bu nedenle *phronesis*'i, yargı yetisiyle birlikte incelemesine rağmen, akılsal erdemler

⁷ Bu konuda Steinberger'in analizi için bkz. *The Concept of Political Judgement*, The University of Chicago Press., London, 1993, s. 106-127.

⁸ Aristotle, *Nicomachean Ethics*, [1141-b].

⁹ A.g.e, [1140-a].

arasına yerleştirir. Nitekim Aristoteles'e göre, *phronesis* yargı gücüyle eşit değildir; yargılama yetisi *phronesis*'in sadece bir bileşenidir. Yargı, doğru veya yanlış olabilir, yargılama yetisi de doğru veya yanlış bir şekilde kullanılabilir. Bu bakımdan *phronesis* yargının değil, akılsal ve bilişsel boyutu olan iyi yargının bir belirtisidir. Ancak şu da var ki, Aristoteles'te *phronesis* sadece iyi yargıda bulunmaktan da ibaret değildir. *Phronesis* eyleme dökülmüş iyi yargıdır: Biz iyi bir yargıda bulunabiliriz ama o yargımıza uygun eylemeyebiliriz. O halde, Aristoteles için *phronesis* sadece yargılama ve iyi yargı meselesi değil, aynı zamanda bu yargıya uygun eyleme meselesidir:

“Yargı sonsuz ve değişmeyen şeylerle ilgili değildir (...) kafa yorulacak ve üzerinde düşünüp taşınması gereken şeylerle ilintilidir. Bundan dolayı yargı ile pratik bilgelik [*phronesis*] aynı şeylerle ilgilidir. Ancak doğru yargılama ve pratik bilgelik aynı şey değildir, çünkü pratik bilgelik buyruk verir; onun amacı yapılması gerekenle yapılmaması gerektir. Doğru yargılama ise yalnızca yargılar.”¹⁰

Yargı ile eylem arasında kurulan bu ilişkiden hareketle Beiner, Aristoteles'in *phronesis*'i eylem olarak tanımladığını, daha doğrusu “eylemde cisimleşmiş yargı”¹¹ olarak tasarladığını iddia eder. Şimdi eğer *phronesis* veya iyi yargıda bulunma, eylem ile ilintili bir şeyse, o zaman gayet açıktır ki, deneyim bir *phronimos* olmanın temel şartı haline gelir. Aristoteles, pratik bilgeliğe sahip olan insanlar “deneyime sahip gözleriyle (...) doğru bir şekilde görürler”¹² derken tam da bunu kastetmektedir. Söz konusu deneyimi kazanmanın başlıca yolu topluluk yaşamına dahil olmaktır. Bu, etik düzlemde insani ilişkiler ağına girmek, insan ilişkilerini tanımak; politik düzlemde ise kamusal yaşama aktif olarak katılmak demektir. Bu nedenle Aristoteles *phronesis* ile kamusal düşünüp taşınma olarak politika arasında ilişki kurmakta hiç tereddüt etmez.¹³ Deneyim, politik yaşam, düşünüp taşınma ile eylemde cisimleşmiş yargı olarak *phronesis* arasında kurulan bu ilişki, belki de en açık şekilde, Aristoteles'in retorik teorisinde bulunur. Nitekim Aristoteles'in *Retorik*'inin önemli bir kısmı, dağınık bir şekilde de olsa, politik yargı üstünedir ve burada politik yargı ortaklaşa düşünüp taşınma sürecinde *cisimleşmiş eylem* olarak formüle edilir.

Retorik'te Aristoteles bir retorikçinin kamusal tartışmalarda kullanması gereken en iyi ikna araçlarını ve iyi bir politik yargının koşullarını araştırır. Buradaki kullanım tarzıyla retorikçiden, konuşmada uzman olan birisinden ziyade *yurttaş*ı anlamamız gerekir. Zira katılımcı

¹⁰ A.g.e, [1143-a].

¹¹ Ronald Beiner, *Political Judgment*, s. 74.

¹² Aristotle, *Nicomachean Ethics*, [1143-b].

¹³ A.g.e, [1141- a-b].

Greks demokrasisinin aktüel pratiğinden bildiğimiz gibi, meclislerde süregelen kamusal tartışmalara katılmak yurttaşın sahip olduğu en temel haktır; *agora*'da söz ile görünüşe çıkmak ise bir yetkinliktir. Tam da bu nedenle Aristoteles *Retorik*'te politik retorığı, adli ve törensel retorikten farklı olarak, "yurttaşla daha yaraşır"¹⁴ retorik türü olarak betimler. O halde retorikçinin kullanacağı en iyi ikna koşullarını araştırmak demek yurttaşın kamusal tartışmalarda kullanması gereken yargılama biçimini araştırmak demektir.

Aristoteles, iknanın koşullarını araştırırken *ethos*, *pathos* ve *logos* olmak üzere üç tür kanıttan bahseder. Bunlar sırasıyla, karakter kanıtları, duygulanım kanıtları ve akılsallık kanıtlarıdır. İyi bir konuşma ve ona eşlik eden yargı ediminde bir yurttaş bu üç kanıtı kullanmalıdır, yani kanıtlarını, iddialarını veya taleplerini, kısacası kamusal alandaki sözünü dile getirirken kendi karakterine, dinleyicinin duygularına ve konuşmanın akılsallığına gönderme yapmak durumundadır. Aristoteles, bu üç kanıtı kullanmayı, iyi bir politik yargıya ulaşmanın temel koşulu olarak görür. Ama esas ağırlığı *ethos* ve *logos* kanıtlarına verir; *pathos* kanıtlarını ise duyguların akılsallığı üzerinden *logos* kanıtlarına bağlar.¹⁵ Karakter kanıtları, konuşmacının muhataplarına kendisini *phronesis*'e, erdeme ve iyi niyete sahip biri olarak sunmasını ifade eder.¹⁶ Böylece Aristoteles ikna edici bir konuşmada dinleyicilerin ahlak, *phronesis* (basiret) ve iyi niyet konusundaki kamusal beklentisine dikkat çeker. Akılsallık kanıtları ise diyalektik akıl yürütme üzerinden tanımlanır. Şimdi bildiğimiz gibi, Aristoteles'te diyalektik, Platon'dan farklı olarak, mutlak hakikate ulaştırıcı akıl yürütme tarzını değil, ortak kanılardan (*endoksa*) hareketle olası ve makul sonuçlar üreten akıl yürütme tarzını ifade eder.¹⁷ Dolayısıyla retorikte kullanılan diyalektik akıl yürütme ortak kanılara, yani bir topluluğun *ethos*'una kök salar. Böylece Aristoteles'in düşüncesinde, konuşmanın ve iyi yargının en temel koşuluna ulaşırız. Buna göre, topluluğun ortak yaşamından çıkan, ortak kanılara kök salan ve ortak yaşamı besleyen konuşmalar ve yargılar uygun konuşma ve iyi yargı kategorisine girer. Eğer Beiner'in iddia ettiği gibi, retorik *phronesis*'in politikadaki karşılığı¹⁸ ise, o zaman tikellerin yargılanmasıyla

¹⁴Aristotle, "Rhetoric", *The Complete Works of Aristotle*, ed. Jonathan Barnes, çev. Ernst Grumach, vol. II, Princeton University Press, USA, 1984, [1354-b20].

¹⁵ Bu konuda daha ayrıntılı bir analiz için bkz. Hakan Çörekçioğlu, "Aristoteles'in Retorik Teorisi: Politik Yaşamı Savunmak", *Felsefe Dünyası*, sayı: 50, 2009/2, s. 171-178.

¹⁶ Aristotle, "Rhetoric", [1378-a 5-10].

¹⁷ Plato, "Phaedros", *Complete Works*, ed. John M. Cooper, çev. A. Nehamas ve P. Woodruff, Hackett, Cambridge, 1997, 226 b-c; Aynı derleme içinde "Republic", [511 a-c], Aristotle, "Topics", *The Complete Works of Aristotle*, ed. Jonathan Barnes, çev. W. A. Pickard, Princeton University Press, USA, 1984, vol. I, [100-b20], [101-a30].

¹⁸ Beiner, s. 88.

ilgili bir yetenek olarak *phronesis*, tikel bir politik görüngünün ortak yaşamdan çıkan bir tümelle, yani olumsuzluklar alanına denk düşen bir hakikatle ilişkilendirilmesi, ona referansla yargılanması anlamına gelir. Tiranlığın ve göreciliğin/nihilizmin (Platon'un filozof kralının ve Sofistlerin aşırı perspektivizminin) panzehiri olan, ama aynı zamanda tözsel olmayan bu hakikat, Aristoteles için ortak iyiye tekabül eder. Nitekim Aristoteles'in *Politika*'sında adalet sorununun tartışıldığı bir pasajda bu açıkça ortaya çıkar. Burada Aristoteles "çatışan haklılık iddialarının hepsi bir arada bulunduğu zaman (...) nasıl karar vermemiz", başka deyişle nasıl bir yargı oluşturmamız gerektiğini sorar. Aristoteles kendi kendisine sorduğu bu soruyu, "en haklı olandır" şeklinde cevaplandırır. En haklı olan ise "*polis*'in iyiliğine ve bütün yurttaşların ortak yararına denk düşer."¹⁹

Yukarıda göstermeye çalıştığımız gibi, Aristoteles, iyi bir politik yargıyı sitenin ortak iyisinde; tikelleri yargılama yetisi olan *phronesis*'i ortaklaşa yapılan tartışma edimlerinde ve nihayet tartışmayı da konuşmanın akılsallığında temellendirdiğinde, yargı *edimi*'ni *eylem*'e dönüştürür ve bu yönüyle günümüzün iletişimsel politika anlayışlarına ve politik yargıyı pratikten, kamusal tartışma süreçlerinden türeten teorilere temel esin kaynağı olur. Ancak Aristoteles, iyi bir politik yargıyı *ethos*'a (ortak kanılar anlamında *gelenek*'e) bağladığında radikal değer çatışmalarını göz önüne almaz. O, tüm çatışmaların en nihayetinde bir sitenin ortak iyisinde çözümleneceği konusunda iyimserdir ve böyle bir iyimserlik konusunda kendi tarihsel ve kültürel gerekçelerine sahiptir. Böylece Aristoteles'te bağlamsallık, iyi bir politik yargının imkânının koşulu olarak temellendirilir. Buna göre iyi yargı belli bir tarihi, kültürü, dili, ahlakı, yaşama tarzını ve ortak deneyimi paylaşan bir insan topluluğunu gerektirir. Üstelik Aristoteles kendi ontolojik önkabullerinden ve tarihsel bağlamından hareketle yurttaşlığı, tür olarak insanın sahip olduğu bir *yetenek* olarak görmez. O, Yunan demokrasisinin (özellikle Atina'nın) aktüel pratiğini bu yönüyle de temellendirir. Buna göre, yurttaşlık sadece erkeklerin, doğası gereği ve doğum yeriyle sahip oldukları bir ayrıcalık ve haktır; köleler, kadınlar ve metekler (yerli olmayanlar, yani yabancılar) bu haktan yoksundur. Şimdi eğer *phronesis* ortak pratik deneyimlerden doğuyorsa ve retorik teorisinin gösterdiği gibi *phronesis*'e eşlik eden iyi yargı ancak yurttaşlık eylemiyle, yani sitenin geleceği ile ilgili ortak karar alma süreçlerine aktif katılımı mümkün oluyorsa, o zaman Aristoteles, çağdaş bir *yurttaşlık* ve çağdaş bir *politik yargı* teorisi için fazla elitist olduğu eleştirisine çarpar. İşte bu noktada Kant'ın eleştirel felsefesi ve *transendentalizmi* özel bir anlam kazanır. Kant, sadece yargı yetisinin değil,

¹⁹ Aristotle, "Politics", *The Complete Works of Aristotle*, ed. Jonathan Barnes, çev. B. Jovett, Princeton University Press, USA, 1984, vol. II, [1283-b5].

diğer tüm akılsal yetilerin kullanımını ortalama insanın sahip olduğu yetenekler olarak temellendirmesi bakımında Aristoteles tarzı bir *politik elitizmi* aşar.

Kant ve Düşünümsel Yargı

Modern bir filozof olarak Kant'ın eleştirel projesinin en temel hedefi epistemolojik, etik ve politik alanlarda aklın demokratizasyonunu tesis etmektir. Akılsal yetileri, bir tür olarak insana ait olan yetiler olarak temellendirmek, etik ve politik alanda akli kullanma gücü bakımından herkesin eşit olduğunu göstermek Kantçı eleştirel felsefenin en temel hedefidir. Bu doğrultuda Kant, öznelerarası bilişsel yetilerin analizine ve aklın formel koşullarının arayışına yönelir. Böylece Kant, öncelikle, insanın her türlü bağlamsallıktan ve kültürel belirlenimden muaf zihinsel yetilerinin dökümünü çıkarır. Kant'ın yargı yetisi üzerine analizinin de öncelikli amacı budur.

Kant'ın, Aristoteles gibi, genel olarak yargıyı tikel ile tümel arasında ilişki kurma, tikeli bir tümel altına yerleştirme meselesi olarak ele aldığına zaten değinmiştik. Kant bu bağlamda yine Aristoteles'in *sophia* ile *phronesis* arasında yaptığı ayrımı benzer tarzda, teorik yargılarla estetik yargılar arasında ayırım yapar. Kantçı terminolojide bu, belirleyici (*bestimmend*) yargı ile düşünümsel (*reflektierend*) yargı arasındaki ayrımı denk düşer. Belirleyici yargı tümelin veri olduğu bir durumda, tikeli bu tümelin altına yerleştirme edimine işaret ederken; düşünümsel yargı, tikelin içinde bir tümel arayışına yönelir. Yani düşünümsel yargılar, elimizde tikel bir fenomeni altına yerleştireceğimiz bir tümel olmadığı zaman, tümelin söz konusu tikelden türetilmesi gereken durumda söz konusu olur.²⁰ Çağdaş yorumlarda, genel olarak ve hatalı bir biçimde, Kant'ın hukuk, etik ve politik yargıları da belirleyici yargılar olarak incelendiği, çünkü Kant'ın ahlak yasasını yani *kategorik imperatifi*, aklın a priori bir hakikati olarak temellendirdiği iddia edilir. Bu iddiaya göre *kategorik imperatif* etik, hukuk ve politik alanda tikelleri altına yerleştireceğimiz bir tümeldir; bu tümeli Kant aklın *transendental* ve evrensel bir ilkesi olarak kanıtlamış; mutlak ve buyurucu bir yargılama ölçütü olarak temellendirmiştir. Bu görüşün öncüsü Arendt'tir ve onun bu konudaki Kant okumasını sorgulamaksızın tekrar eden çağdaş takipçileridir.²¹ Nitekim Arendt, Kantçı etik ve hukukun

²⁰ Kant, "Kritik der Urteilskraft", *Werkausgabe*, Band X, ed. W. Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974, s. 87-89. (Kant'a yapılan bütün göndermelerde bu edisyon kullanılmıştır).

²¹ Bu iddia için bkz. Hannah Arendt, "On Humanity in Dark Times", *Men in Dark Times*, çev. Clara ve Richard Winston, Harvest, New York, 1968, s. 27. Kant'ın pratik felsefesine ilişkin Arendt tarzı bir okuma için şu eser örnek niteliğindedir: Andrew

belirleyici yargılara dayandığını ve bu açıdan politika için verimsiz, hatta tehlikeli olduğunu düşünür. Ancak bilindiği gibi Arendt Kantçı estetik yargının düşünümsel karakteri için tam tersini savunur. Kant felsefesine ilişkin bu iddiayı değerlendirmenin en iyi yolu, Kant'ın estetik yargı anlayışını düşüncesinin sistematik bağlamında incelemektir.

Kantçı estetik yargı en basit ifadeyle estetik beğenin, *kategorik imperatifin* evrenselleştirme ilkesine benzer tarzda, öznelerarası öğeler düzleminde, genelleştirilmesine dayanır. Kant'ın düşüncesine göre, *bu güzeldir* şeklinde bir estetik yargı, ben *bunu güzel buluyorum* şeklinde öznel bir önermeden ziyade, diğerlerinin de beğeni yargısına hitap etme talebinde olan bir önermedir. Açıklarsak: Estetik yargının konusu olan şey her ne ise, o şey hakkındaki yargı, aslında diğerlerinin onayına sunulmuş, onlardan onay bekleyen bir önermedir. Buna göre, estetik yargılar bireyin öznel ve sınırlı bakış açısını aşan bir evrensellik iddiası taşır; ama onlar başkasının onayına sunulduğu için evrensellik iddiası baskıcı ve dayatmacı bir karakter taşımaz. Estetik yargının bu niteliği, en açık biçimde *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nin 40 numaralı pasajında formüle edilen düşünme modelinde açığa çıkar. Arendt, Kant üzerine verdiği derslerde, bu modelin Kant tarafından yalnızca estetik yargılara ilişkin formüle edildiğini iddia eder; ama ondan bir politik düşünme tarzı ve çağdaş bir politik yargı teorisi türetmeye çalışır.²² Ancak Arendt'in gönderme yaptığı pasaj, Kant'ın estetik ve teleolojik yargı üzerine yazılmış eserinde, incelenen konuyla ikincil derecede ilgisi olan bir ara değerlendirmedir. Nitekim bizzat Kant tarafından 40 numaralı pasajın bir "epizot"²³ olduğu belirtilir. Bu nedenle söz konusu düşünme modeli sadece estetik yargıyla sınırlı değildir. Nitekim aynı modeli Kant *Mantık ve Pragmatik Bakımdan Antropoloji* adlı eserlerinde de ele alır ve böylece onu çok daha geniş bir çerçeveye yerleştirir.²⁴ O halde *Yargı Gücünün Eleştirisi*'indeki bu epizotta, sistematik bir şekilde geliştirilmese de, sadece estetik yargı için değil, tüm pratik yargılar için bir düşünme tarzı formüle edilir. Bu noktayı açmak için, ünlü pasajı ve sözü geçen modeli daha detaylı olarak ele almamız gerekmektedir.

40 numaralı pasajda Kant, estetik yargının düşünümsel karakterini, çıkarsızlık buyruğundan hareketle, öznelerarası düzlemde temellendirmek

Norris, "Arendt, Kant, and the Politics of Common Sense", *Polity*, vol. 29, no: 2, 1996, s. 165-187, s. 176-179. Daha temkinli olmasına rağmen Benhabib de aynı çizgide yer almaktadır, bkz. s. 174-176.

²² Hannah Arendt, *Das Urteilen: Texte zu Kants Politischer Philosophie*, çev. Ursula Ludz, Piper, München, 1998, s. 94-96.

²³ Kant, "Kritik der Urteilskraft", s. 227.

²⁴ Immanuel Kant, "Logik", *Werkausgabe*, Band V, ed. W. Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974, s. 485, "Anthropologie in pragmatischer Hinsicht", *Werkausgabe*, Band XII, ed. W. Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974, s. 511.

ister. Bunun için başvurduğu temel kavram *sensus communis*'tir.²⁵ *Düşünsel yargı* bir tür *sensus communis* olarak tanımlanır. Kant'ta akılsal ve eleştirel bir yeti olan *sensus communis* "öznel bir ilkedir" ama buna rağmen "evrensel geçerliliğe sahiptir".²⁶ Bu yönüyle o *transendental* bir ilkedir ve yargımızın iletilebilirliğinin *transendental* koşulunu oluşturur. Kant *İnsanlık Tarihinin Varsayımsal Başlangıçları*'nda ve *Antropoloji*'de aklın işlevlerinin (ve akılsal yetilerin kullanımının) gelişimini insanın iletişim dürtüsüne geri götürdüğünde, bu *transendental* koşulu, yani yargının iletilebilir oluşunun imkânını, antropolojik ve fenomenolojik düzlemde inceler.²⁷ Bu noktada, çağdaş felsefede kendisine şüphe ile yaklaşılan *transendental* ilkenin de metafizik bir temeli olmadığı ortaya çıkar. Kantçı *transendental* ilke, öznenin akılsal yapısının antropolojik düzlemde öznelerarası karakterini ifade ederken; *transendental* felsefe bu yapının fenomenolojik düzlemde araştırılmasından ibarettir. Buna göre *transendental* ilke, açıklanamaz bir metafizik önkabul olmadığı gibi *transendentalizm* de idealist ve rasyonalist bir akıl metafiziğine işaret etmez. Kant'da *sensus communis*'in *transendental* karakteri bu bağlamda anlaşılmalıdır. O, tam da bu bağlamda öznelerarası *transendental* bir ilkedir: Sadece duygularımızı ve beğenilerimizi değil, aynı zamanda tasarımlarımızı, düşüncelerimizi ve yargılarımızı iletebilmemizin imkânının koşuludur. Kant, bu imkânı daha ayrıntılı şekilde gösterebilmek için *sensus communis*'e ait olduğunu iddia ettiği ve aynı zamanda "ortak insan anlığının" maksimleri olarak tanımladığı üç maksim formüle eder. Bağımsız düşünme ve tutarlı düşünme bu üç maksimden ikisini oluşturur. Kant felsefesinin sistematik bağlamında ilki otonomi ilkesine, ikincisi ise karşılıklılık ilkesine denk düşer. Aynı sistematik bağlamda otonomi ve karşılıklılık ilkesini birbirine bağlayan ve onların gerçekleşme koşulunu oluşturan üçüncü maksim ise, "kendini başka herkesin yerine koyarak düşünmek" maksimidir. Bu sonuncusu Kant tarafından aynı zamanda "genişletilmiş düşünme tarzı"

²⁵ Kant'ın eserlerindeki açıklayıcı ifadelere dayanarak ortak duyu (*gemeinsinns*), sağduyu/akıselim (*gesunder Verstand /gesunder Menschensverstand*), topluluk duyusu (*idee eines gemeinschaftlichen Sinnes*), ortak insan aklı/anlığı (*gemeiner Menschensverstand*) olarak çevirebileceğimiz bu kavramı, Kant daha çok Latince kullanarak onun yukarıda saymış olduğumuz —Aristoteles'ten Helenistik Roma'ya, Ortaçağ'dan Modern düşünceye kadar uzanan— tüm içeriklerine gönderme yapar. Kant'ta *sensus communis*, bu içeriklerin hepsini bir şekilde kapsayan ama hiçbirine kolayca indirgenemez olan öznelerarası *transendental* bir yetidir.

²⁶ Kant, *Kritik der Urteilskraft*, s. 157.

²⁷ Kant, "Mutmasslicher Anfang der Menschengeschichte", Band XI, *Werkausgabe*, ed. W. Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974, s. 87. Dipnot. Ayrıca bkz. Kant, "Anthropologie in pragmatischer Hinsicht", s. 423-424. Bkz. aynı zamanda Birgit Recki, "Kendini Başka Herkesin Yerine Koyarak Düşünmek: Aklın İletişimsel Ögesi Üstüne", *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, ed. Hakan Çörekçioğlu, çev. H. Çörekçioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 192-193.

(*erweiterte Denkungsart*) olarak adlandırılır. Özellikle genişletilmiş düşünme tarzı maksiminde estetik yargının iletişimsel karakteri gayet açık şekilde ortaya çıkar. Nitekim Kant onu aynı zamanda “insanlarla iletişim” (*Mitteilung mit Menschen*) maksimi olarak betimlemekte hiç tereddüt etmez.²⁸ *Sensus communis*'le ilişkisinde, bu üç maksim, estetik yargının evrensellik talebinin koşullarını oluşturur. Fakat bu evrenselleştirme işleminin diğerlerinin onayına bağlı olduğunu en açık biçimde gösteren maksim, genişletilmiş düşünme tarzıdır. Kant'ın formülasyonuna göre, kendini başka herkesin yerine koyarak düşünmek demek, kendi yargımı “adeta genel insan aklıyla” karşılaştırarak, yargımın “öznel kişisel koşullardan doğan yanılısamadan zarar görmesini engellemek” ve bu yolla “her insanın tasarımı tarzını düşüncede göz önüne almak”²⁹, gözetmek demektir. Açıktır ki estetik beğeni söz konusu olduğunda düşünüm, estetik yargının *çıkarsızlığı* (dolayısıyla estetik öznenin ve nesnenin karşılıklı otonomisini) diğerlerinin mümkün onayından türetir. Pratik felsefesinin daha geniş düzleminde ise Kant, düşünümsel yargı modeliyle *tarafsızlığı* sağlayacak, karşılıklı otonomiye (yani *kategorik imperatifi*) *iletişimde* tesis edecek bir prosedür geliştirmeye çalışır.

Şimdi eğer bu prosedür, kişinin kendini başka herkesin yerine koyarak düşünmesini içeriyorsa ve bu düşünme tarzı aynı zamanda iletişim maksimi olarak betimleniyorsa, o zaman diğerinin durduğu yerden düşünmek ancak diğeriyle konuşarak, onunla iletişime geçerek mümkün olur. Kant işte bu iletişim modeli üzerinden beğeniye “bir tür *sensus communis*”, estetik yargıyı da bir tür “ortak duyu”³⁰ olarak adlandırır. Böylece *sensus communis*, düşünümsel *estetik* yargımızın genel onaya uygun olup olmadığını değerlendirme kriteri; iletilebilirlikte ve iletişimde açığa çıkan bir normativite ilkesi olarak temellendirilir. Ancak Kant'ta beğenin bir tür *sensus communis* olarak tanımlanması, *sensus communis*'in estetik yargıya özgü kullanımını ifade eder ve onun başka türlerinin de, yani estetik yargıya özgü kullanımından başka kullanımlarının da olduğuna işaret eder. Bu noktaya dikkat çekerek Birgit Recki, Kant'ın “*sensus communis*'i, aklın düşünümsel işlevlerinin geniş bağlamı içine yerleştirdiğini” iddia eder. Ona göre:

“Eğer ortak duyu kavramıyla özgül bir gereklilik karakteri ifade ediliyorsa ve estetik yargının genel onaya talip olması onun normatif uğrağı olarak açıklanıyorsa, o zaman Kant, akılsal öznenin diğer işlevlerinde de, özellikle pratik aklın

²⁸ Immanuel Kant, “Kritik der Urteilskraft”, s. 225-227, bkz. aynı zamanda Kant, “Logik”, s. 485 ve Kant, “Anthropologie in pragmatischer Hinsicht”, s. 510-511.

²⁹ Immanuel Kant, “Kritik der Urteilskraft”, s. 225.

³⁰ A.g.e., s. 227.

belirlenimlerinde, düşünömsel yargının karakterini ortaya çıkaracak bir bağlamsal düşünöümü kurmaya çalışmaktadır.”³¹

O halde, yukarıdaki değerdendirmenin de işaret ettiği gibi, *sensus communis*'in üç maksimiyle, özellikle de genişletilmiş düşünme tarzı maksimiyle düşünmek, sadece estetik yargının değil aynı zamanda bütün pratik yargıların (etik, politik ve hukuksal) temelinde yatar. Buna göre, Kant'ın felsefesinde bütün pratik yargıları kendisine referansla değerdendirebileceğimiz normatif ölçüt, düşünmenin ve iletişimin (aklın bu iki işlevinin) kamusalığıdır. Bu ilkede etik, hukuk ve politika birbirine dışsal, biri diğerine tabi olan alanlar olmaktan çıkıp, aklın işlevlerinde ve taleplerinde içeriden birbirine bağlanır. Bu bakımdan 40 numaralı pasajda geliştirilen düşünme modeli, bir *politik etik* düzleminde, etik yargının, yani *kategorik imperatifin* evrensellik talebine karşılık gelmekle kalmaz, aynı zamanda Kant'ın bu ahlak ilkesi üzerinde temellendirdiği *hukuk öğretisinin* (pozitif hukuku kendisine referansla değerdendirebileceğimiz ve değıştirebileceğimiz *olması gereken hukukun*), dolayısıyla hukuksal yargıların temeline yerleşir. Aynı sistematik bağlam, Arendt'in Kant'ta bulunmadığını ama Kantçı düşöncenin ruhundan türetilebileceđini³² iddia ettiği politik yargı modelinin de cismani (metinsel) temelini oluşturur. Şimdi yukarıda göstermeye çalıştığımız Kant felsefesinin sistematik bağlantısında Kantçı politik yargının işleyişı nasıldır? Ve onun bağlamsallık ve evrensellik ile ilişkisi nedir?

Eğer genişletilmiş düşünme olarak tanımlanan düşünömsel yargı “kişinin başka herkesin yerinden düşünmesini” gerektiriyorsa, o zaman esas olan kişinin kendi durduğu yerden kendi kendisine düşünmesi değildir; kişinin kendi perspektifinden, yani kendi içinde bulunduğu bağlamdan sıyrılıp diğerinin bakış açısına, onun bağlamına yerleşmesi, diğerinin bakış açısından düşünmesidir. Bunun yolu da diğerleriyle konuşmaktan, diğerinin kendi bağlamına kök salan taleplerini, beklentilerini ve arzularını dinlemekten geçer. Bu, Kant'ın genişletilmiş düşünmeyi aynı zamanda iletişim maksimi olarak adlandırmasının nedenidir. Açıktır ki, böyle bir iletişim ortamında yargı kolektif yargı eylemine, birlikte düşünme etkinliğine dönüşür. Başkasının perspektifinden düşünme ilkesinde yargı bağlamsallığı dışlamayan bir genel, bir evrensel arayışına yönelir. Söz konusu evrensele ulaşmanın imkanının koşuluna gelince, o da her insanın akılsal birer varlık olarak paylaştığı özneler-arası *transcendental* ilkedir. Her türlü ayırım ve farklılıklarına rağmen bütün insanların antropolojik ve fenomenolojik olarak ortaklaşa paylaştığı bu ilke, Kant'ın yargı teorisinde, sadece konuşmayı ve anlamayı (dil farklılıklarına rağmen) değil, aynı

³¹ Birgit Recki, s. 196.

³² Hannah Arendt, *Das Urteilen: Texte zu Kants Politischer Philosophie*, s. 17, 83-84.

zamanda iletişime (dolayısıyla dile) içkin olan akılsal uzlaşmayı mümkün kılan şeydir.

Sonuç

Yukarıda göstermeye çalıştığımız gibi Aristoteles ve Kant pratik yargıların teorik yargılardan ayrımını ortaya koymak ve pratik yargıyı kolektif bir etkinlik olarak değerlendirmek konusunda uzlaşırlar. Bu bağlamda her iki filozof için de pratik yargı bir uzmanlık meselesi olmadığı gibi kişinin tek başına gerçekleştirebileceği bir karar alma süreci de değildir, aksine o politik (kolektif) konuşma ve tartışmanın bir ürünüdür. Bu noktada Aristoteles ve Kant'ın düşüncesi yargının otonomisi konusunda olduğu kadar, politikanın kendine has karakteri konusunda da günümüze ışık tutar ve alternatif bir yaklaşımı temsil eder. Bu alternatif, uzman yargısına ve yönetimine karşı kolektif karar alma süreçleri olarak iletişimsel politikadır. Ancak pratik yargı konusunda Aristoteles ile Kant arasındaki en büyük yaklaşım farkı, *bağlamsallık versus evrensellik* sorununda ortaya çıkar. Aristoteles *ethos*'a yani tarihsel ve kültürel bağlama kök salan bir yargıyı, iyi yargı olarak değerlendirirken; Kant bağlamsal olanı evrensel olanla ilişkiye sokmaya çalışır ve bu ilişkiyi sağlam bir şekilde kuran yargıyı uygun yargı kategorisine dahil eder. Bu iki yaklaşımı günümüz açısından ele alırsak, Aristotelesçi alternatif, çağdaş toplumların ve dünya düzeninin çok kültürlü yapısı karşısında farklı kültürlerin ve etnisitelerin yaşam hakkına saygı duymak ve onların değer yargılarını karşılıklı olarak korumak gerektiği fikrine imkan tanısa da, *ethos*'a dayalı Aristotelesçi bir çözüm farklılıkların bir arada yaşama imkanını tesis etmek konusunda yetersiz kalır. Hatta her kültürün kendi hakikatine gönderme yaparak kültürel göreceliğe giden yolu hazırlayabilir. Bu noktada Kantçı alternatif bağlamsal olanı dışlamayan evrenselci karakteriyle ortak yaşamı tesis etmek konusunda daha elverişli bir pozisyonda yer alır. Kantçı yargı anlayışında ortak yaşamın imkanının koşulu olan evrensel, perspektif değişimine (dolayısıyla farklı bağlamlara yerleşmeye) dayalı iletişim maksimiyle konuşmanın akılsallığından türetilir. Bu noktada Aristoteles'in *Retorik*'te *logos* kanıtları üzerinden konuşmanın akılsallığına yaptığı vurgu Kant'ın düşüncesiyle uzlaşır. Hatta Aristoteles, konuşmanın akılsallığının uzlaşmayı içerdiği fikriyle Kant'ın esin kaynağı olabilir. Ancak Kant'ın Aristoteles'ten farkı, dile ve konuşmaya içkin olan akılsallığı *transendental* ilkeyle temellendirmiş olmasıdır. Tam da bu ilkeyle Kant bağlamsalın içinden evrenseli türetmenin imkanını göstermiş; politik yargıyı (yani söz konusu türetmeyi) bütün insanların ortak olarak paylaştığı bir yetenek olarak temellendirmiştir.

Hakan ÇÖREKÇİOĞLU

Sonuç olarak her iki filozofun da uygun bir pratik yargının olmazsa olmaz koşulu olarak gördüğü şey demokratik yaşam tarzı ve böyle bir yaşamın mümkün kıldığı ortaklaşa konuşma pratikleridir. Bu bağlamda modern bir filozof olarak Kant'ın Aristotelesçi düşüncede gerçekleştirdiği dönüşüm bir dünya demokrasisi kurmanın koşullarıyla, dolayısıyla dünyadaki bütün insanların ve kültürlerin, farklılıklarını koruyarak, onay verebileceği politik yargılara ulaşma meselesiyle ilgilidir. Bu tam da çağdaş politik yargı tartışmalarının merkezinde yatan sorundur.

KAYNAKÇA

- Arendt, Hannah, "On Humanity in Dark Times", *Men in Dark Times*, çev. Clara ve Richard Winston, Harvest, New York, 1968.
- , *Das Urteilen: Texte zu Kants Politischer Philosophie*, çev. Ursula Ludz, Piper, München, 1998.
- Aristoteles, "Rhetoric", *The Complete Works of Aristotle -I*, ed. Jonathan Barnes, çev. Ernst Grumach, vol. II, Princeton University Press, USA, 1984
- , "Topics", *The Complete Works of Aristotle I*, ed. Jonathan Barnes, çev. W. A. Pickard, Princeton University Press, USA, 1984.
- , "Politics", *The Complete Works of Aristotle - II*, ed. Jonathan Barnes, çev. B. Jovett, Princeton University Press, USA, 1984, vol. II
- , *Nicomachean Ethics*, ed. ve çev. Roger Crisp, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- , *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997.
- Beiner, Ronald & Nedelsky, Jennifer, "Introduction", *Judgement, Imagination and Politics*, Rawman & Littlefield, Oxford, 2001.
- Beiner, Ronald, *Political Judgment*, Routledge, London, 2010.
- Benhabib, Şeyla, *Modernizm, Evrensellik ve Birey*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Çörekçioğlu, Hakan, "Aristoteles'in Retorik Teorisi: Politik Yaşamı Savunmak", *Felsefe Dünyası*, sayı: 50, 2009/2, s.161-183.
- Gadamer, Hans-Georg, *Truth and Method*, çev. J. Weinsheimer and D. G. Marshall, Continuum, London, 2004.
- Kant, Immanuel, "Kritik der Urteilskraft", *Werkausgabe*, Band X, ed. W. Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974.
- , "Anthropologie in pragmatischer Hinsicht", *Werkausgabe*, Band XII, ed. W. Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974, s. 511.
- , "Logik", *Werkausgabe*, Band V, ed. W. Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974.
- , "Mutmasslicher Anfang der Menschengeschichte", Band XI, *Werkausgabe*, ed. W. Weischedel, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974
- Norris, Andrew "Arendt, Kant, and the Politics of Common Sense", *Polity*, vol. 29, no: 2, 1996, s. 165-187
- Platon, "Phaedros", *Complete Works*, ed. John M. Cooper, çev. A. Nehamas ve P. Woodruff, Hackett, Cambridge, 1997.
- , "Republic", *Complete Works*, ed. John M. Cooper, çev. G.M.A. Grube; C.D.C. Reeve, Hackett, Cambridge, 1997.
- Recki, Birgit, "Kendini Başka Herkesin Yerine Koyarak Düşünmek: Aklın İletişimsel Ögesi Üstüne", *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, ed. Hakan Çörekçioğlu, çev. H. Çörekçioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Steinberger, Peter J. *The Concept of Political Judgment*, The University of Chicago Press, London, 1993.